УДК 338.48:332.364

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6-34

ПАНЬКІВ Н. Є.

ORCID ID: 0000-0002-9057-9612

e-mail: pankiv.natalia@gmail.com

ГАВРИЛИШИН О. М.

e-mail: o.havrylyshyn99@gmail.com

Національний університет "Львівська політехніка"

ВПЛИВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасний стан та основні проблеми збереження і використання культурної спадщини для розвитку туризму в країні. Виявлено, що культурна спадщина набуває значення нового чинника економічного й духовного життя в Україні, є потужним ресурсом збалансованого розвитку суспільства, виконуючи в новочасному суспільстві безліч сучасних функцій, зокрема: політичну, економічну, соціальну й духовну.

За результатами досліджень сформульовано принципи суспільно-географічного дослідження культурної спадщини та розроблено структурно-графічну модель комплексного суспільно-географічного вивчення культурної спадщини як чинника соціально-економічного розвитку регіонів; визначено сучасний стан та основні проблеми збереження і використання культурної спадщини, описано програмно-цільовий підхід у вирішенні проблем охорони та використання культурної спадщини, окреслено практичні рекомендації щодо шляхів вдосконалення використання історико-культурного потенціалу регіонів для розвитку туризму в Україні. Одержані теоретичні й прикладні результати дослідження створюють передумови для формування відповідної методичної бази щодо застосування їх у народному господарстві, що підсилює практичну значущість проведеної роботи.

Ключові слова: туризм, об'єкти культурної спадщини, Україна.

NATALIA PANKIV, OLENA GAVRYLYSHYN

Lviv Polytechnic National University

THE INFLUENCE OF CULTURAL HERITAGE ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

The article examines the current state and main problems of preservation and use of cultural heritage for tourism development in Ukraine. It was found that cultural heritage is becoming a new factor in economic and spiritual life in Ukraine, is a powerful resource for balanced development of society, performing in modern society many modern functions, including political, economic, social, and spiritual. At the same time, the study and generalization of modern theoretical and methodological works on the assessment of cultural heritage have made it possible to establish the lack of development of the concept of cultural heritage in general and its conceptual and terminological apparatus in particular. Currently, Ukraine is actively integrating into the world cultural space, so a full and comprehensive identification and study of cultural heritage for the purpose of balanced use and comprehensive preservation - a strategic, state-important humanistic and scientific-practical task.

According to the research results, the principles of socio-geographical research of cultural heritage are formulated and the structural-graphic model of complex socio-geographical study of cultural heritage as a factor of socio-economic development of regions is developed; the current state and main problems of preservation and use of the cultural heritage of Ukraine are determined; describes the program-targeted approach to solving the problems of protection and use of cultural heritage, outlines practical recommendations for ways to improve the use of the historical and cultural potential of regions for tourism development in Ukraine. The obtained theoretical and applied results of the research create preconditions for the formation of an appropriate methodological basis for their application in the national economy, which enhances the practical significance of the work.

Keywords: tourism, cultural heritage sites, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Історико-культурні об'єкти всесвітньої спадщини є важливим орієнтиром для нашого світу. Вони символізують свідомість держав і народів, про значення цих місць і відображають їх прихильність до колективної власності і передачі цієї спадщини майбутнім поколінням. Нині відбувається активна інтеграція України до світового культурного простору, тому повноцінне та всебічне виявлення й вивчення культурної спадщини з метою виваженого її використання і комплексного збереження – стратегічне, державної ваги гуманістичне і науково-практичне завдання. Захист вітчизняної культурної і духовної спадщини визнано одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки України. Отже, тема дослідження є особливо актуальною на даний час.

За даними органів охорони культурної спадщини, в кожному регіоні України на державному обліку перебувають тисячі пам'яток історії та культури, в тому числі міжнародного та національного значення, які належать до історико-культурних ресурсів та певною мірою використані за наявності відповідних умов соціального, економічного, політичного, технічного, екологічного змісту. Базовим ресурсом є національна історико-культурна та природна неповторність і самобутність, однак можливості його використання в кожному регіоні індивідуальні через розбіжності щодо складу, кількісних і якісних характеристик об'єктів, які його складають. В цій роботі ми акцентували увагу саме на Західній Україні, оскільки вона має найвищий рівень насиченості об'єктами культурної спадщини.

Формулювання цілей статті

Метою роботи є дослідження сучасного стану та основних проблем збереження і використання культурної спадщини для розвитку туризму в Західній Україні. Виконання мети передбачає реалізацію наступних **завдань**: аналіз історико-культурного потенціалу культурної спадщини областей України та особливостей його територіальної диференціації; аналіз використання історико-культурного потенціалу регіонів, його роль та значення в соціально-економічному розвитку регіонів України.

Об'єктом дослідження є культурна спадщина Західної України. **Предметом** дослідження є вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Західній Україні, проблеми та перспективи.

Методи дослідження. Для обґрунтування основних положень дослідження й розв'язання поставлених завдань застосовані теоретичні методи: аналіз, систематизація, класифікація та узагальнення; порівняльний аналіз та синтез і метод спостереження – для комплексного сприйняття об'єкта дослідження.

Практична значущість роботи. Здійснене дослідження засвідчило, що культурна спадщина є важливим фактором соціального, економічного і духовного розвитку територій різного рангу. Історико-культурне й природне багатство країни надає їй реальні можливості для економічного й соціального піднесення. Одержані теоретичні й прикладні результати дослідження створюють передумови для формування відповідної методичної бази щодо застосування їх у народному господарстві, що підсилює практичну значущість проведеної роботи.

Аналіз літературних джерел

Теоретико-методологічні питання щодо збереження і використання культурної спадщини для розвитку туризму в Україні в своїх працях досліджують такі відомі вчені: Вечерський В.В., Катаргіна Т.І., Савостіна Л.Є., Попельницький О.О., Мікула Н., Дацко О., Каднічанський Д., Пламеницька О., Гошко Т. та ін.

Виклад основного матеріалу

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

1.1. Історико-культурний потенціал культурної спадщини областей України, особливості його територіальної диференціації

Нам пощастило – ми живемо в країні, багатій на культурну спадщину як матеріальну, так і нематеріальну. На території України знаходиться майже 170 тисяч пам'яток, 65 історико-культурних заповідників, 6 культурних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. На жаль, лише нещодавно ми почали дійсно усвідомлювати, наскільки цінним ресурсом може стати культурна спадщина для економічного і соціального розвитку нашої країни.

Територіальний розподіл об'єктів культурної спадщини в країні є нерівномірним. Найбільше пам'яток у таких областях України (на 1 тис. км²): Львівська, Закарпатська, Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька, Волинська області. Найменше пам'яток культурної спадщини спостерігається в таких регіонах України (на 1 тис. км²): Запорізька, Луганська, Кіровоградська, Миколаївська, Донецька, Дніпропетровська області.

Найменша частка припадає на такі області: Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Херсонська області – вона становить до 2 %. Найбільша частка відповідно (10–20 %) належить Львівській області. Це близько 10–19 %. У Одеській, Закарпатській, Тернопільській, Харківській, Івано-Франківській, Київській областях відсоток історико-культурних об'єктів становить 2–5 %; Волинська, Чернігівська, Хмельницька та АР Крим – частка припадає близько на 5–10 %.

Отже, у північній та західній частині України переважають в основному пам'ятки архітектури (собори, церкви, монастирі, вівтарі, фортеці та замки), в той час як південні та східні області України багаті пам'ятками історії та археології (кургани, гори, могили, наскельні зображення). Важливо, що усі ці пам'ятки перебувають під охороною держави. Архітектурна спадщина України є дуже різноманітною у всіх планах завдяки своїй багатогранності та багатства часовому аспекті. Найбільш розмаїтою та цікавою є архітектурно-містобудівне культурне надбання Західної України та Криму.

Області України неоднаково наділені пам'ятками архітектури й містобудування. Проте, північні та західні регіони України мали населення на своїх землях з давніх-давен – у Волинській, Львівській, Івано-Франківській, Чернігівській та Житомирській областях збереглися пам'ятки ще з давньоруської доби. До них належать Успенський собор у м. Володимир-Волинський, Києво-Печерська лавра, Успенський собор, Борисоглібський собор, Золоті ворота, Михайлівський собор тощо.

Архітектурним стилем, який можна по праву називати національним, – є бароко XVII–XVIII ст. Пам'ятки архітектури бароко, до яких в більшості належать храми, достатньо однорідно розташовані по Україні – на півночі, півдні, заході і сході: Львівський Собор Святого Юра, Троїцький собор в Чернігові і т.д.

Найпоширеніші архітектурні пам'ятки та об'єкти в Україні збудовані у стилях IX–XX ст., до яких належить модерн, неокласицизм, неоукраїнський стиль. До цих пам'яток переважно належать житлові споруди в містах, селах та населених ареалах. Особливу увагу варто приділити унікальним садибним комплексам та палацовим ансамблям. Їх найбільше поширення в Україні – це Вінниччина. Найяскравіші приклади: старий палац Потоцьких, садиба Ланге, палац і парк княгині Щербатової, садиба графів Чорномських та ін.

Пам'ятки монументального мистецтва – це важливі для історії країни місця. Вони тісно зв'язані з видатними постатями України. Це місця народження, праці, смерті видатних українських поетів, вчених, науковців, письменників тощо. До них належать монументи, будівлі, меморіали. Ці пам'ятки поширені тільки у 13-ти областях України, найбільші осередки – це Полтавська область (5 об.) та столиця України – Київ (11 об.).

Пам'ятки археології – це найдавніший тип об'єктів культурного надбання. Займають ці об'єкти найтриваліший відрізок історії України – починаючи від палеоліту та закінчуючи пізнім середньовіччям. Найбільша концентрація пам'яток археології на 1 тис. км² у Криму, Запорізькій та Луганській областях. Найменше об'єктів археології – на заході та півночі України.

У схемі пам'яток археології у центрі та на сході України розташовуються в більшості поховальні об'єкти (насипи та кургани). На території України, крім центру та сходу України, розташовуються стоянки та колишні місця життя людей, давні міста. АР Крим вважається унікальним регіоном тому, що в цьому регіоні налічуються практично всі типи археологічних пам'яток.

Пам'ятки історії – це місця, де відбувалися важливі для ходу історії події, а також монументи та меморіали, створені відзначати знаменну подію. Більшість цих пам'яток нагадують нам про важливі події в історії України: доба Київської Русі (Золоті ворота, Аскольдова могила, літописні села Берестове та Угорське в м. Київ), козацька доба XVII ст. (могила учасників гайдамацького повстання «Коліїщина» в с. Кодня, меморіальний комплекс отамана Івана Сірка с. Капулівка на Нікопольщині тощо), Друга світова війна (меморіальний комплекс «Сапун-гора» в м. Севастополь і т.д.).

Пам'ятки історії широко представлені на всій площі України та займають друге місце по кількості серед всіх об'єктів культурного надбання України. Середня щільність цих пам'яток історії в Україні становить 85 од./тис. км². Згідно цього показника в Україні вирізняються Закарпатська, Тернопільська, Крим, Львівська, Київська й Хмельницька області. Найменша щільність пам'яток історії налічується в таких областях, як Одеська, Миколаївська та Дніпропетровська. У структурі історичних пам'яток виділяють такі категорії: політичні, військові, економічні, пам'ятки культури, науки та освіти.

Згідно з даними Міністерства культури України, станом на 2019 рік більша частина історичних населених місць України досі не мають двох найосновніших документів. Йдеться про історико-архітектурні опорні плани та проекти зон охорони пам'яток. Зони охорони пам'яток поки створено лише для 170 селищ та міст України (а це 50 % від всієї кількості), біля 43 % мають історико-архітектурні опорні плани. Не зважаючи на це, 80 % з цих планів вважаються неактуальними, бо є застарілими з боку нормативно-правової бази.

Проте, список історичних населених місць України, на жаль, не включає в себе усього списку міст та сіл України з унікальною історико-культурною спадщиною. Виділяють 4 категорії цінності поселень на підставі інтегральної оцінки. До них входять:

- наявність спадщини;
- історична значимість населеного пункту;
- категорія обліку наявних на його території пам'яток історії та культури;
- збереженість історичного ландшафту.

Можна підсумувати, що найважливіші напрями удосконалення територіальної організації історичних населених місць передбачають суттєве збільшення списку історичних населених місць, щоб включити всі поселення, які мають багату культурну спадщину; на законодавчому рівні визначити систему заходів щодо охорони спадщини, забезпечити економічні умови для збереження і подальшого використання спадщини, інвестувати в державні програми розвитку історичних поселень.

Отже, в Україні зараз працює 65 історико-культурних заповідників, які були розроблені на базі ансамблів, історичних центрів міст, які містять унікальну цінність. Їх основна ціль та мета створення – охорона та збереження культурного надбання нашої держави. За своїми функціями вони є комплексними установами, мета яких зберігати в недоторканності архітектурні, археологічні, меморіальні пам'ятники, а також історичне довкілля, особливо історико-культурні й природні комплекси, культурні і природні ландшафти, історичні населені місця.

Їх класифікують за видами:

- історико-культурні;
- палацово-паркові;
- архітектурно-історичні;
- історико-меморіальні;
- історико-археологічні;
- історико-етнографічні;
- еколого-історико-культурні;
- музеї-заповідники.

Зараз мережа заповідників охоплює 19 областей та АР Крим.

Незважаючи на те, що мережа історико-культурних заповідників України є не надто достатньою для раціонального збереження спадщини, все ж вона активно розвивається. До прикладу, від 2007 року в Сумській області функціонує державний заповідник «Посулля». Другим прикладом є державний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр», створений березні 2007 року в Києві [1].

Для процвітання та розвитку історико-культурних заповідників варто вжити таких заходів:

- збільшити мережу й географію поширення історико-культурних заповідників, використовуючи об'єкти та території надбання, що розміщуються у регіонах;
- надалі засновувати заповідники в культурно-історичних населених місцях, підтримувати належний стан фрагментів та збережених історичних забудов, а також усіх цінних з огляду історії містоформувальних об'єктів (природного ландшафту, забудов, середовища);
- урізноманітнити звичний образ заповідників, шляхом створення мережі етнографічних заповідників та музеїв-заповідників, щоб зберегти уявлення традиційної культури різних народів нашої країни, етнографічних груп у територіях їхнього звичного проживання, ареалів народних художніх промислів;
- збільшити об'єми та кількість заповідних територій, що є дотичними до місць військової слави, а саме: об'єктами археологічної спадщини, науки і техніки шляхом утворення нових державних археологічних парків.

Народні промисли – це форма народного художнього мистецтва, створення художніх виробів ручної роботи. Зараз народні промисли функціонують у вигляді творчих об'єднань, фабрик та асоціацій тощо, які є популярними у всіх регіонах країни.

З давніх-давен центрами народної творчості є:

- килимарство, вишивка, художнє ткацтво, – м. Глиняни Львівської області, м. Охтирка Сумської області, Косівщина в Івано-Франківській області та ін.;
- гончарство і кераміка – с. Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області, м. Васильків Київської області та ін.;
- художній розпис – смт Петриківка Царичанського району Дніпропетровської області;
- плетіння з лози – с. Іза та с. Вишкове Хустського району Закарпатської області, м. Чернігів;
- виготовлення виробів з дерева – м. Свалява, смт Воловець, с. Іза Хустського району Закарпатської області;
- писанкарство – м. Коломия та с. Космач Косівського району Івано-Франківської області.

Головними проблемами, які заважають успішному розвитку галузі є втрата митців художніх промислів соціального захисту, здатності ділитись безцінними знаннями художніх традицій з молодшим поколіннями; стагнація осередків, де митці можуть ділитись досвідом та знаннями; втрата місць, де можна збути вироби творчості, при якій якісні автентичні твори народного мистецтва замінюються низькопробними виробами, які є далекими від народних традицій, що загрожує зникненню цілої сфери художніх промислів [2].

В останні роки Україна показує свою зацікавленість до розвитку народного художнього мистецтва. Цьому сприяли укази Президента «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних промислів в Україні» від 06.06.2006 року № 481/2006 та «Про додаткові заходи щодо розвитку в Україні традиційного народного мистецтва» від 26 грудня 2006 року № 1203/2008.

Урядом були виділені такі перспективні напрями розвитку:

- відновлення історичних центрів народних промислів;
- гарантія успішного процвітання галузі, прибутковості, розвиток ринків, де можна збути національний товар для покращення економіки, збільшення обсягу експорту виробів художнього мистецтва;
- вдосконалення робочих місць для більш продуктивної роботи майстрів народного промислу, відкриття робочих місць для майстрів та майстрів з обмеженими фізичними можливостями [2].

Позитивною тенденцією є збільшення кількості ярмарків художніх промислів і значний ріст асортименту декоративної продукції. Культурно-етнічні традиції з кожним днем все більше спостерігаються як головна складова розвитку локальних громад. Така тактика розвитку допомагає зберегти в доброму стані історичні об'єкти та пам'ятки для приваблення українських та іноземних туристів.

Найбільш успішно розвиваються такі культурні регіони, де можна найбільш сприятливо поєднати рекреаційну та етнографічно-історичну складову потенціалу областей України. Отже, розвиток народних промислів має всі шанси стати успішною та перспективною галуззю, що допоможе підвищити рівень економіки території та країни. Також варто додати, що слід підтримувати конкурентоспроможність, що може свідчити про формування оригінальних умов для проголошення спеціалізації території регіону [3].

Релігійними центрами вважаються окремі території, які зв'язані з основними датами та в релігійній історії України. Місця паломництва є осередками відновлення паломницького руху.

Україна має багато конфесій, саме тому на території країни розташовані святі місця декількох релігій. До прикладу, осередками паломництва для православних в Україні є Києво-Печерська, Почаївська лавра, Мгарський монастир тощо; для католиків святим вважається Зарваниця, що є осередком прощі для парафій Української греко-католицької церкви. Для іудеїв важливо провідати могили видатних вчителів – цадика рабі Нахмана в м. Умань, цадика Леві Іцхака у Бердичеві. Є в Україні осередки для мусульман. Сюди належать караїмські святині Криму, центр старообрядництва в Одеській області, що у Старонекрасівці.

Релігійні центри ставатимуть і надалі цікавими для туристів та паломників, оскільки вони вважаються не тільки місцями паломництва, а і є місцями пам'ятками історії й архітектури. До списку всесвітньої спадщини належить Києво-Печерська лавра, Софія Київська, історичний центр міста Львова, пункти «Дуга Струве», резиденція митрополитів Буковини і Далмації, букові праліси Карпат.

Прикладом **етнографічних об'єктів в Україні** можуть музеї народної архітектури та побуту, «музеї просто неба», в яких об'єкти архітектури показуються як експонати у музеї і розміщені на відкритому просторі під відкритим небом. Аналогом цього в Європі є «скансени». Такі цікаві види етнографічних об'єктів є досить широко розповсюдженими і мають шанс отримати широку популярність в Україні.

В Україні існує 14 великих музеїв народної архітектури, найбільшими з них вважаються:

- Львівський «Шевченківський Гай» (1966);
- Переяслав-Хмельницький музей народної архітектури (1964);
- Закарпатський музей народної архітектури (1970);
- музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (1979);
- музей історії сільського господарства Волині (1980);
- музей народної дитячої творчості (1983);
- «Українська Слобода» [4].

На думку Д. Каднічанського, архітектурні комплекси скансенівського типу, в яких будівлі є неавтентичними, а лише побудовані згідно зразків старовинних споруд.

Важливими комплексами в Україні вважаються:

- музей-скансен Табір УПА «Волинь-Південь»;
- культурно-освітній комплекс «Мамаєва Слобода»;
- історико-культурний комплекс «Запорозька Січ».

Ведуться роботи щодо створення трьох історико-архітектурних комплексів на місці, де колись існували гетьманські резиденції та поселення. На їх територіях є уламки споруд, а все решта довкола добудовується окремо. Прикладом слугує історико-архітектурний комплекс «Гетьманська резиденція Богдана Хмельницького в Чигирині» чи історико-архітектурний комплекс «Гетьманська резиденція Богдана Хмельницького в Суботові».

Досвід функціонування музеїв просто неба говорить про їхню важливу роль у збереженні та популяризації культурного надбання. Важливим є те, що крім збереження та охорони пам'яток архітектури, предметів побуту наших предків і презентації зразків народного мистецтва, ці музеї є місцем відпочинку місцевого населення й туристів. Але не варто ігнорувати проблеми, які заважають повноцінно використовувати скансени в туристичній діяльності та туристичному бізнесі. До них належить незначна кількість музеїв такого виду в Україні. В ідеалі такі скансени мають бути в кожній області. Також проблемою є недостатня представленість в експозиціях споруд різних типів; скромне виділення коштів для скансенів урядом; слабкий розвиток інфраструктури та низьке рекламування українських музеїв просто неба, так званих «українських скансенів» [4]. Важливо подолати ці перестороги, оскільки успішне вирішення проблем сприятиме розвитку скансенів в Україні та розвитку туризму в країні, відповідно.

Пам'ятки садово-паркового мистецтва та дендрологічні парки – це специфічні пам'ятки історії та природи. Їх можна описати як унікальний тандем природної та культурного надбання. Пам'ятками садово-паркового мистецтва є унікальні зразки паркового мистецтва, що використовуються в науці, для рекреації та оздоровлення. Станом на 01.01.2020 р. в Україні налічується 556 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Їх площа становить 13,5 тис. га, з яких загальнодержавне значення мають 89 об'єктів, їх площа відповідно 6,5 тис. га, які розміщені в більшості областей України, окрім Донецької, Херсонської, Чернівецької областей і м. Севастополь.

За видами виділяють такі пам'ятки садово-паркового мистецтва:

- парки історичних садів-приватних та громадських (XVIII – поч. XX ст.);
- міські парки (XIX – поч. XX ст.);
- міські та сільські парки, (в 20–30-х роках XX ст.);
- міські та сільські парки, (XX ст. на місці старих міських кладовищ, знесеної забудови або природних лісових масивів).

Отже, за результатами аналізу можна констатувати:

- наявність проблеми суттєвої територіальної диференціації, нерівномірності розподілу та насиченості об'єктами територій культурної спадщини за областями та регіонами України;
- суттєву необхідність у виявленні нагальних питань і проблем культурної спадщини та виділення її територіальності у зв'язку з перспективами господарського та соціально-культурного розвитку областей;
- значну необхідність інтенсивного вивчення культурних об'єктів та місць культурного надбання на усіх етапах та приєднання їх до відповідних списків охорони культурного надбання;
- варто створити та розвинути історико-культурний каркас;
- поповнити список історичних населених місць новими селами, селищами та містами, що мають великий історико-культурний потенціал;
- резерв земель для успішного створення історико-культурних територій, а саме історико-культурних заповідників державного та локального значення, а також пам'яток садово-паркового мистецтва, дендрологічних парків;
- установа спеціалізації розвитку історико-культурних територій на державному та законодавчому рівнях, створення та затвердження закону про історичне населене місце з важливим окресленням правової

Надалі оцінювання регіонів України передбачається за критеріями світового, національного та локального значення. В методиці оцінювання культурного надбання території йдеться, що об'єктом аналізу слід вважати пам'ятки, які є частиною Списку всесвітньої спадщини, а також їх кандидатів на вступ до цього списку.

- коефіцієнт кількості об'єктів культурної спадщини території;
- коефіцієнт насиченості об'єктів культурного надбання на одиницю площі території;
- видозмінений показник насиченості об'єктів культурного надбання держави (W);
- показник локалізації об'єктів культурної спадщини.

Відповідно до цього балу здійснено типізацію регіонів за рівнем концентрації об'єктами культурного надбання. Найбільша концентрація об'єктів культурного надбання у Львівській області та Києві. Вищий за середній показник властиво для Волинської, Тернопільської, Хмельницької області. Середньо насичені області – це Івано-Франківська, Чернівецька, Чернігівська. Показник, нижчий від середнього властивий для Криму, у Сумській, Вінницькій, Закарпатській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Київській, Кіровоградській, Харківській, Херсонській й Черкаській областях. Можна побачити, що найнижчий коефіцієнт насиченості об'єктами культурної спадщини належить Донецькій та Запорізькій областям (рис. 1).

Рис. 1. Насиченість регіонів України об'єктами культурної спадщини України (рейтингова оцінка)
Сформовано на основі [5].

Отже, за результатами аналізу, встановлено, що в більшості регіонів України рівень насиченості об'єктами культурної спадщини нижчий від середнього.

1.2. Використання історико-культурного потенціалу регіонів, його роль та значення в соціально-економічному потенціалі регіонів України

В Україні поступово починають складатися сприятливий клімат для нових інвестицій у сферах, що є дотичними до туризму. Через природні катаклізми, терористичні акти та військові конфлікти відбувається переформування туристичних потоків, а тому і стає популярнішим внутрішній туризм, а також відкриваються нові іноземні туристичні потоки в Україну, завдяки чому збільшується обіг іноземного туризму в країну.

Різноманітні природно-кліматичних зони, великий вибір та пропозиція природних лікувальних ресурсів, багата унікальна культурна спадщини – це те, що робить туризм України привабливим для інвесторів як державних, так й іноземних. У всіх областях представлені суцільні комплекси умов та територій, що чудово сприяють для розвитку національного внутрішнього туризму.

Основною проблемою туризму в Україні є низький рівень розвитку підприємств та об'єктів, які забезпечують прийом, розміщення та рекреацію для відпочиваючих. Останнім часом збільшують вимоги, що ставлять до умов проживання, сфери послуг та якості харчування. В той же час, велика кількість регіонів не може забезпечити якість інфраструктури відповідному міжнародному рівню, який вже вважає нормою більша кількість українських подорожуючих.

Щодня зростає потреба в послугах для туристів на території України, що зумовлює актуальність введення до складу рейтингу інвестиційної привабливості туристського потенціалу, що є абсолютно новим в цій сфері. У цей потенціал охоплює 4 параметри: розвинутість мережі розміщення туристів, природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал і соціальна інфраструктура. Перші 2 критерії є причинами для відвідування туристами регіону, інші – умовами для того, щоб подорожуючі затрималися в туристичному регіоні та витратили усі заплановані кошти. Велика насиченість та раціональне поєднання є основою, що може забезпечити зацікавленість цього регіону для туристів.

Ефективність використання історико-культурного потенціалу оцінюється за такою схемою:

- розрахунок рейтингових балів ефективності використання історико-культурного потенціалу у контексті соціально-економічного розвитку регіонів;
- типізація регіонів за балами використання історико-культурного потенціалу;
- типізація регіонів згідно системи «Рівень історико-культурного потенціалу – Ефективність його використання історико-культурного потенціалу».

Для визначення інтегрального показника реалізації потенціалу культурної спадщини, розраховано вісім індексів: кількість туристів (осіб на тис. осіб населення); кількість екскурсантів (осіб на тис. осіб населення); місткість готелів (місць на тис. осіб населення); відвідування музеїв (осіб на тис. осіб населення); доходи від експлуатації готелів (грн. на тис. осіб населення); кількість підприємств, що надавали послуги (на тис. осіб населення);

Ці показники розраховуються на кількість населення в регіонах та областях. Згідно з ними розраховують оцінку ефективності використання історико-культурного потенціалу в соціально-економічному розвитку регіонів. Розрахунки показників ступеню реалізації потенціалу культурної спадщини в регіонах України показали, що необхідно вважається значна диференціація в рівнях, адже максимальне середнє значення у Києві, показника ступеня реалізації історико-культурного потенціалу перевищує мінімальне середнє значення цілої Сумської області в 74 рази.

Середній бал – 0,145, який показує рівень використання об'єктів культурного надбання. Доведено, що у більшості областей України показник використання об'єктів культурної спадщини є нижчим від середнього. Згідно зі середнім показником було розроблено типізацію регіонів за рівнем використання культурної спадщини. За значенням цього показника регіони України можна поділити на 5 типів: найнижчий, нижчий від середнього, середній, вищий від середнього, найвищий. Головним критерієм виступає типізація регіону на основі загального їхнього розподілу за рівнем інтегрального показника ефективності реалізації потенціалу культурного надбання в регіонах та областях країни та містах з особливим статусом, до яких відносять Київ і Севастополь.

Найвищу ефективність використання культурного надбання можна побачити в категорії «Лідерів» (1–2 місце відповідно) – у місті Київ та АР Крим (до його анексії). Вони є домінуючими історико-культурними центрами. Донецька, Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська області та Севастополь – регіони, що мають середній та близький до середнього показник використання об'єктів культурного надбання. Ці регіони займають 3–8 місця. Також регіони цієї групи значно поступаються ступенем реалізації потенціалу культурної спадщини м. Київ та АР Крим. Великі показники реалізації історико-культурного потенціалу притаманні в східних областях України через розвинутість тут ділового туризму.

«Основна» категорія (9–23 місце) містить показник, нижчий за середній: Закарпатська, Тернопільська, Черкаська, Хмельницька, Запорізька, Івано-Франківська, Полтавська, Луганська, Чернівецька, Київська, Вінницька, Чернігівська, Волинська, Херсонська та Рівненська області.

Регіонами з найменшим рівнем використання об'єктів культурної спадщини було визначено Миколаївську, Кіровоградську, Житомирську, Сумську області, які включено до групи «Аутсайтери» (24–27 місця).

Згідно рейтингу історико-культурного потенціалу та ефективності його реалізації можна побачити, що основними туристичними територіями України є Київ, Львівська та Одеська області. Далі розташовуються регіони Східної України: Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Запорізька області та Севастополь. Проте, основним туристичним центром України є столиця Київ: він являє собою приклад пропорційного розвитку компонентів туристського потенціалу та має велику кількість об'єктів туризму.

Для інвесторів привабливими вважаються «чорні діри», тобто місця де поки не було інвестування. На рис. 2. наведено типізацію районів України за ступенем реалізації саме історико-культурного потенціалу.

Як бачимо, найбільше відстає показник кількості місць розміщення туристів від рівня розвитку історико-культурного потенціалу саме у Кіровоградській області.

У Хмельницькій області цей показник відстає в 8 разів, у 6 разів – у Чернівецькій області, в 3–4 рази відповідно у Волинській та Вінницькій областях.

Рис. 2. Типізація регіонів України за ступенем реалізації історико-культурного потенціалу
Сформовано на основі [5].

Найбільший брак об'єктів туризму у місті Севастополь. Тут відсоток місць розміщення є у 12 разів меншою, ніж процент самого міста в історико-культурному потенціалі України в державних рейтингах.

Зі співвідношення індексів на графіку видно різницю між величиною історико-культурного потенціалу та ефективністю її використання. Регіони, що розміщені на діагоналі, мають співставну величині ефективності реалізації історико-культурного потенціалу. Отже, у регіонах, що є вищими від діагоналі, ефективність використання історико-культурного потенціалу є нижчою, ніж величина, а в тих регіонах, що під діагоналлю, тобто нижче її, – вищою ніж розмір потенціалу.

За відношенням інтегральних показників визначають градацію економічного розвитку адміністративно-територіальних суб'єктів України згідно з ефективністю реалізації їх історико-культурного потенціалу.

Беручи до уваги величину потенціалу, розроблено типізацію регіонів у системі координат «Рівень історико-культурного потенціалу – його ефективність використання історико-культурного потенціалу»:

- низький потенціал спадщини, низький рівень використання (Сектор IV) – Кіровоградська, Київська, Луганська Житомирська, Миколаївська, Херсонська;
- низький потенціал спадщини, високий рівень використання (Сектор III) – Дніпропетровська, Полтавська, Донецька, Запорізька, Одеська, Черкаська, Харківська;
- високий потенціал спадщини, низький рівень використання (Сектор II) – Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька області Волинська, Рівненська, Сумська;
- високий потенціал спадщини, високий рівень використання (Сектор I) – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області, міста Київ і Севастополь, Вінницька.

Дане дослідження може бути важливим для розробки подальших кроків задля збереження та раціонального використання культурного надбання для розвитку національного туризму України.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДИЩИНИ

2.1. Сучасний стан та проблеми збереження і використання культурної спадщини України

Сьогодні в Україні налічується 1,5 тисяч міст та понад 9 тисяч сіл із унікальним державним культурним надбанням. До Списку історичних населених міст і селищ міського типу належить 401 населений пункт. Їх сучасний стан є незадовільним та має всі шанси та тенденцію наблизитись до критичного показника.

Під державною охороною перебуває більше ніж 141 тисяча пам'яток. Велика частина з них знаходиться під впливом факторів екологічного ризику. Це характеризується стрімким погіршенням стану. Проте, 55–70 % об'єктів перебуває в недостатньо задовільному стані, а понад 250 пам'яток щороку потребують проведення протиаварійних робіт [6].

За даними Міністерства культури України, третя частина всіх об'єктів, яким необхідна охорона, є необлікованою і відповідно не можуть отримувати грошових вкладень із державного бюджету країни.

Причини неблагополучного стану історичного середовища міст:

- спотворення розвитку містобудівництва старих будівель невдалими перебудовами й надбудовами, проведенням будівництва нових споруд на історичному місці, які руйнують характер всього історичного середовища;

- відсутність уваги до містобудівної спадщини, складом якої є центри історичних міст;
- недостатня увага, яка стосується збереження архітектурної та містобудівної спадщини;
- невідповідне відображення в законодавстві про об'єкти культурної спадщини з питань збереження й розумного використання об'єктів містобудівної спадщини [7, 8].

Державна система охорони культурного надбання України не має достатнього організаційного, матеріального та фінансового забезпечення:

- менеджмент в цій сфері зараз відбувається низкою суб'єктів управління, тобто Національного академію наук, локальними органами влади, співпраця між якими не приносить бажаного загальнодержавного ефекту;
- відсутність забезпечення паспортизації та обліку пам'яток відповідно до вимог Закону України «Про охорону культурної спадщини», формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України майже не просувається;
- продовжується суттєве скорочення державного кошторису робіт зі збереження об'єктів культурного надбання, йдеться про регіональні та місцеві бюджети, а також фінансування інвесторів;
- постійний брак грошей та державного кошторису для фондів музеїв, ремонтних робіт та робіт з реставраціями, закупівлю нового сучасного обладнання;
- знижується кількість кваліфікованих кадрів через недостатнє фінансування цієї галузі та застарілі методи праці, неактуальне обладнання, недостатню мотивацію праці;
- державне фінансування не приносить достатньо ефекту через свою несистематичність [5].

Обширна нормативна база не визначає чіткого законодавчого правила та закону в охороні спадщини, тому найбільшими проблемами надалі вважаються правове забезпечення приватних інвестицій на утримання, охорону, реставрацію й використання пам'яток історії та культури; можливість легальної приватизації пам'яток архітектури та історико-меморіальних будівель; податкові пільги стосовно коштів, спрямованих цільовим призначенням і використаних на охорону й реставрацію пам'яток; звільнення від оподаткування і надання субсидій неприбутковим організаціям.

У випадку ігнорування всіх заходів для покращення державою, сучасна ситуація у сфері культурної спадщини може перейти у катастрофічний стан. Для уникнення розвитку подій за найгіршим прогнозуванням, потрібно терміново приступити до реалізації в життя заходів та планів щодо виходу з кризи. Актуальним вирішенням буде ідея виробити певну стратегію діяльності, яку варто вивчати як концептуальний підхід до вирішення проблем цієї специфічної галузі. Головним інструментом її реалізації в життя варто вважати програмно-цільовий метод.

2.2. Програмно-цільовий підхід у вирішенні проблем охорони та використання культурного надбання

Останнім часом активно відбувається дослідження науковців з переосмислення феномена культурного надбання в суспільстві. Проте, цілісний підхід до планування сфери охорони й використання культурного надбання та відповідний науковий підхід у тематиці наукових досліджень ще достатньо не відображені.

В основу досліджень покладено гіпотезу про посилення ролі культурного надбання як одного з найважливіших середовищ утворювальних факторів, що відображається політиці в сфері культури на державному та регіональному рівні. Пріоритетними регіонами діяльності органів охорони спадщини та суб'єктів, пов'язаних із використанням спадщини, мають стати державні, регіональні та місцеві комплексні програми управління культурною й природною спадщиною, які розкривають можливості включення спадщини в сучасні системи управління культурними та соціально-економічними процесами.

Головним методом включення об'єктів надбання в сучасне економічне життя України є програмно-цільовий метод. Ним вважають науково-методичні основи управління вирішенням проблем за допомогою цільових програм.

Важливе стратегічне завдання сьогодення полягає у вивченні та розробленні пріоритетних проблем розвитку культурного надбання з подальшим включенням їх до відповідних цільових програм різного рівня, програм соціально-економічного розвитку країни в цілому, її окремих регіонів та поселень. Це завдання є важливим та актуальним не тільки для сьогодення, а й у перспективу.

Зволікання з активізацією національної політики в сфері спадщини може призвести до катастрофічної ситуації. Щоб уникнути розвитку подій за гіршим зі сценаріїв, варто без зволікань приступити до реалізації заходів щодо виходу з кризи, а саме розробити відповідну стратегію діяльності, основним інструментом реалізації якої має слугувати програмно-цільовий метод. Досвід планування та регулювання на основі програмно-цільового методу накопичений у більшості країн світу, однак, як свідчать дослідження, охорона пам'яток починалася з поодиноких заходів зі збереження окремих, найбільш цінуваних у суспільстві пам'яток – захист від пошкоджень, запобігання руйнації, догляд та збереження в незмінній формі та проектування нового використання [9].

Через прискорення руйнування і нищення культурних об'єктів унаслідок економічних факторів варто розробити системні заходи та програми, розраховані на тривалий час та майбутнє. Вони вимагають значних фінансів та виділення кошторисів, а також участі кваліфікованих фахівців та науковців.

Програми захисту культурної спадщини доцільно поділити на 4 типи, залежно від масштабів, напрямів і засобів функціонування цих програм. До них відносять глобальні, загальнодержавні, місцеві та приватні.

Основною ціллю науково-дослідних програм слід вважати розробку аналіз стану збереження, дослідження в галузі реставрації, консервації, систематизації, класифікації, та їхньої реконструкції. До науково-дослідних програм також відносять програми з практики та світового досвіду збереження пам'яток.

Навчально-виробничі програми включають підготовку науковців із різних широких та вузьких спеціальностей, навчають реставраційним роботам, вивчаються сучасні методики консервації, методи адаптації пам'яток для подальшого їх раціонального використання, організації управління історико-культурними заповідниками.

Освітні та навчальні програми займають широкі зв'язки громадськості. Їх метою вважаються охоплення якомога більшої кількості громадян держави до справи захисту історико-культурного та природного навколишнього середовища.

Головними джерелами грошових надходжень програм є державні та муніципальні кошти, внески великих приватних та державних компаній та окремих небайдужих громадян. Саме вони є великою часткою матеріальної основи збереження та охорони культурного надбання. Ці джерела відрізняються за розмірами, а також ведуть свій курс на здійснення таких програм:

- державних, складом яких є довготривалі проекти національного рівня та значення;
- місцевих, що розраховані на охорону та збереження пам'яток регіонального значення;
- приватних, що відповідають за догляд за певними видами та угрупованнями пам'яток чи окремими об'єктами культурної спадщини.

Як правило, фінансування буває недостатньо, тому варто починати з пріоритетних напрямів збереження та охорони та поділити фінансові надходження серед нагальних програм захисту пам'яток.

Кожна з програм має свою чітку спеціалізацію та визначений предмет збереження. Асигнування, які виділяються під певну програму розвитку, зазвичай не використовують для інших потреб держави або для інших проектів. Державні установи та організації, які можуть своєю діяльністю завдати шкоди пам'яткам культури, мають заплатити певні кошти на їхнє збереження. В умовах сучасності не тільки пряме фінансування є фундаментом для збереження та охорони пам'яток культурного надбання. Дієвим засобом є оподаткування галузі певними пільгами [10].

В Україні застосовувався програмно-цільовий підхід до реалізації комплексів конкретних заходів з початку набуття нею незалежності, що сприяло підвищенню ефективності системи стратегічного керування розвитком використання спадщини. Наприклад, із 2005 року були заплановані до схвалення та здійснювались десятки державних, регіональних (обласних) та місцевих програм [11]. Це дає підстави для визнання програмно-цільового методу як одного з найбільш значимих інструментів державної культурної політики. Разом із тим свідчить про необхідність внесення коректив у процес побудови державних та регіональних цільових програм, визначення їхніх структур та змін в ідеології використання програмно-цільового підходу. Економічні інструменти короткострокової дії повинні замінюватись стратегічними середньо- та довгостроковими розробками, в яких державне регулювання буде підпорядковане головному завданню – збереженню, охороні та раціональному використанню культурної спадщини.

2.3. Практичні рекомендації щодо шляхів вдосконалення використання історико-культурного потенціалу регіонів для розвитку туризму в Україні

Досвід розвинених країн свідчить, що туризм може бути важливим інструментом збереження їх культурного надбання. Використання історико-культурних пам'яток сприяє подоланню факторів, які негативно впливають на їх стан. Йдеться про відсутність належного державного фінансування, низьку фінансову спроможність користувачів цих пам'яток, відсутність відповідних правових умов для залучення недержавних інвестицій до справи охорони культурного надбання, недостатню усвідомленість суспільства пріоритетності справи збереження культурних пам'яток.

За оцінками ВТО, відсоток культурного туризму до 2022 року складатиме 27 % від усіх показників туризму у світі. В Україні на обліку держави перебуває понад 150 тисяч пам'яток. Але, не беручи до уваги такі вражаючі цифри, у національному туризмі задіяно суттєво менше об'єктів. За оцінками науковців, до 72 % усіх об'єктів культурного надбання зараз перебуває в незадовільному та критично-аварійному стані. [12]. Цим об'єктам необхідно терміново проводити заходи з реставрації. Суттєва їх частина, на жаль, лише потенційно може бути використана як об'єкти показу. Причиною цього вважають відсутність належного облаштування для потреб туризму та самих туристів.

Згідно з Законом України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст», охорону культурного надбання та належний розвиток туризму в невеликих осередках є пріоритетним напрямом. Однак, в більшості пам'яток культури програма ще не знайшла успішної реалізації [13].

Першопочатково необхідна розробка екскурсійних маршрутів місцями культурної спадщини та супровідного екскурсійного матеріалу.

Світовий досвід показує нам, що для успішного просування національного туристичного продукту на ринках необхідна фінансова підтримка держави. Окреме підприємство не в змозі повноцінно рекламувати національний туристичний продукт. Управління сферою туризму має відбуватись на основних трьох рівнях: національному, регіональному та місцевому. Важливим є те, що при просуванні туристичного продукту необхідно зберігати історичний вигляд території, зберегти її автентичність без модернізації.

Потрібно розвивати міжнародне співробітництво у сфері збереження та відновлення історико-культурної спадщини на державному рівні. Перспективною може стати співпраця з організацією ICOMOS – Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць та Europa Nostra – Всеєвропейською федерацією зі збереження культурної спадщини і т.д. Важливо розвивати міжнародну співпрацю в туристичній сфері та сферам, дотичних до них. Актуальна, сучасна, достовірна інформація про українські пам'ятки мистецтва, історії та культури має популяризуватись у інформаційному просторі Європи та України.

У більшості країн Європи «занепавши» «депресивні» регіони розглядають культурне надбання і культурний туризм, як можливість і важливе джерело розвитку. Перетворення окремих пам'яток історико-культурної спадщини в успішний центр туризму позитивно відображається не лише на туристичній галузі, а й на економіці країни, тим самим підвищує рівень життя населення держави.

Цей розвиток суттєво стимулює затвердження раціональних програм реставрації та створення нових культурних об'єктів сучасності, які ще не мають цінності з боку історії. Для подальшого розвитку туризму в Україні є дуже важливою розробка та введення в дію соціальних програм, які будуть займатись оновленням, реставрацією, адаптує історико-культурні пам'ятки до реалій сьогодення, використовуючи при цьому представників органів влади, фахівців із туризму й небайдужих громадян.

Україна багата на унікальні природні ландшафти, цінну історико-етнокультурне надбання, побут, ремесла та традиції. Ці критерії є важливими для подальшого розвитку туристичної діяльності та всіх галузей, що до неї дотичні. Але є такі проблеми, як створення позитивного образу регіону як самостійного туристичного продукту, активне просування регіонального туристичного продукту. Недостатньо вивченими також вважаються питання дослідження регіональної ресурсної бази для розвитку туристичної сфери, інформативність населення. Важливим аспектом є інформаційний і картографічний рівень забезпечення розвитку туризму.

Для розширення туристичних подорожей та туристичних мереж необхідним є розробка нових комплексних маршрутів, їх якісна реклама та розроблення інформаційно-картографічного забезпечення успішного просування цих маршрутів.

Спадщина природи включає в себе острови, геологічні формування, парки, гори, річки, природні регіони, флору, фауну, регіони, що є природним середовищем для видів, які знаходяться під загрозою зникнення. Попри це, природна спадщина містить процент культури. Більшість туристів, організаторів і фахівців туризму повинні бути допущені до володіння сучасною, достовірною правдивою та актуальною інформацією про територію, регіон, місцевість, її історію, природу, культуру населення, об'єкти туризму, тощо.

Кожен куточок України є потенційно цікавим та привабливим не лише для українських та іноземних туристів, а й для успішного подальшого розвитку культурного туризму. Збереження в належному стані історико-культурного надбання українського народу є важливою складовою історії та розвитку України.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Культурна спадщина набуває значення нового чинника економічного й духовного життя багатьох територій, є потужним ресурсом збалансованого розвитку суспільства, виконуючи в суспільстві багато функцій, зокрема: політичну, економічну, соціальну й духовну.

Отже, у статті сформульовано принципи суспільно-географічного дослідження культурної спадщини та розроблено структурно-графічну модель комплексного суспільно-географічного вивчення культурної спадщини як чинника соціально-економічного розвитку регіонів, мета якого полягає у виявленні та оцінюванні історико-культурного потенціалу регіонів, територіальних особливостей його зосередження, оцінюванні впливу на соціально-економічний розвиток, визначенні тенденцій, закономірностей, шляхів та напрямів розвитку сфери збереження й використання культурної спадщини України.

За результатами дослідження сучасного стану та основних проблем збереження і використання культурної спадщини України встановлено, що країна, загалом та її регіони, зокрема, володіють величезним історико-культурним потенціалом, деякі складові якого є унікальними і мають загальносвітове значення.

У результаті аналізу територіальної диференціації історико-культурного потенціалу виявлено існування значних диспропорцій насиченості регіонів України об'єктами культурної спадщини. Найвищий рівень насиченості об'єктами культурної спадщини спостерігається у Львівській області і м. Київ, найнижчий у Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській та Миколаївській областях.

Отримані результати дали змогу оцінити сучасний стан реалізації історико-культурного потенціалу, виявити основні внутрішні та зовнішні проблеми використання об'єктів культурної спадщини у країні та в межах її окремих регіонів. Так, з'ясовано, що порівняно краща ситуація з реалізацією історико-культурного потенціалу в м. Київ, АР Крим (до його анексії), Львівській, Одеській та Дніпропетровській областях. Найнижча ефективність використання історико-культурного потенціалу в Миколаївській, Кіровоградській, Житомирській та Сумській областях.

Установлено, що більшості регіонів України притаманний показник використання об'єктів культурної спадщини нижче від середнього рівня. Порівняльний аналіз співвідношення двох індексів (оцінки величини історико-культурного потенціалу та оцінки його реалізації) дав підстави виділити такі типи регіонів:

- низький потенціал спадщини, низький рівень використання (Житомирська, Кіровоградська, Київська, Миколаївська, Херсонська, Черкаська області);
- низький потенціал спадщини, високий рівень використання (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Полтавська, Харківська області);
- високий потенціал спадщини, низький рівень використання (Волинська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька області);
- високий потенціал спадщини, високий рівень використання (АР Крим, Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області, міста Севастополь і Київ).

Здійснене дослідження засвідчило, що культурна спадщина є важливим фактором соціального, економічного і духовного розвитку територій різного рангу. Історико-культурне й природне багатство країни надає їй реальні можливості для економічного й соціального піднесення. Одержані теоретичні й прикладні результати дослідження створюють передумови для формування відповідної методичної бази щодо застосування їх у народному господарстві, що підсилить практичну значущість проведеної роботи.

Література

1. Савостіна Л.Є. Державний реєстр нерухомих пам'яток України: формування та автоматизований облік нерухомих об'єктів культурної спадщини / Л.Є. Савостіна, О.О. Попельницький // *Наук. записки Нац. Заповідників України* // Збараж. – 2011. – С. 176–178.
2. Про затвердження Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 768 // *Офіційний вісник України*. – 2007. – № 39. – С. 47, ст. 1555.
3. Мікула Н. Кластер народних промислів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону / Н. Мікула, О. Дацко // *Міжнар. екон. політика*. – 2011. – № 12–13. – С. 210–235.
4. Каднічанський Д. Скандени України / Д. Каднічанський // *Краєзнавство. Географія. Туризм*. – 2010. – Квітень № 16 (645). – С. 3–8.
5. Вечерський В.В. Проблеми українських заповідників / В.В. Вечерський // *Пам'ятки України: історія та культура*. – № 3–4. – С. 16–20.
6. Про Рекомендації парламентських слухань «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» : постанова Верховної Ради України від 21.06.2005 р. № 2680-IV // *Відомості Верховної Ради*. – 2005. – № 28. – С. 1172, ст. 376.
7. Водзинський Є. Питання охорони своєрідності історичних міст України / Є. Водзинський // *Архітектурна спадщина України*. – К. : Українознавство, 1995. – Вип. 2. – С. 242–253.
8. Пламеницька О. Українська реставрація: проблеми і перспективи розвитку / О. Пламеницька // *Пам'ятки України: історія та культура*. – 1997. – № 1. – С. 15–18.
9. Каднічанський Д. Скандени України / Д. Каднічанський // *Краєзнавство. Географія. Туризм*. – 2010. – Квітень № 16 (645). – С. 3–8.
10. Катаргіна Т.І. Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960–80-і рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. Наук : 07.00.02 / Катаргіна Т.І. / НАН України; Ін-т історії України. – К., 2001. – 20 с.
11. Гошко Т. Місто як простір і час / Т. Гошко // *Львівська газета*. – 2005. – № 73 (639). – С. 7.
12. Про Рекомендації парламентських слухань «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» : постанова Верховної Ради України № 2680-IV // *Відомості Верховної Ради*. – № 28. – С. 1172, ст. 376.
13. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : закон України від 4.03.2004 р. № 1580-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. – № 24. – С. 986, ст. 332.

References

1. Savostina L.Ie. Derzhavnyi reiestr nerukhomykh pamiatok Ukrainy: formuvannia ta avtomatyzovanyi oblik nerukhomykh obiektiv kulturnoi spadshchyny / L.Ie. Savostina, O.O. Popelnytskyi // *Nauk. zapysky Nats. Zapovidnykiv Ukrainy* // Zbarazh. – 2011. – S. 176–178.
2. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy zberezhennia, vidrodzhennia i rozvytku narodnykh khudozhnykh promysliv na period do 2010 roku : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 travnia 2007 roku № 768 // *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. – 2007. – № 39. – S. 47, st. 1555.
3. Mikula N. Klaster narodnykh promysliv u pidvyshchenni mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti rehionu / N. Mikula, O. Datsko // *Mizhnar. ekon. polityka*. – 2011. – № 12–13. – S. 210–235.
4. Kadnichanskyi D. Skanseny Ukrainy / D. Kadnichanskyi // *Kraieznavstvo. Neohrafiia. Turyzm*. – 2010. – Kviten № 16 (645). – S. 3–8.
5. Vecherskyi V.V. Problemy ukrainskykh zapovidnykiv / V.V. Vecherskyi // *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*. – № 3–4. – S. 16–20.
6. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan «Kulturna polityka v Ukraini: priorytety, pryntsyipy ta shliakhy realizatsii» : postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21.06.2005 r. № 2680-IV // *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. – 2005. – № 28. – S. 1172, st. 376.
7. Vodzynskyi Ye. Pytannia okhorony svoieridnosti istorichnykh mist Ukrainy / Ye. Vodzynskyi // *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy*. – K. : Ukrainoznavstvo, 1995. – Vyp. 2. – S. 242–253.
8. Plamenytska O. Ukrainska restavratsiia: problemy i perspektivy rozvytku / O. Plamenytska // *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*. – 1997. – № 1. – S. 15–18.
9. Kadnichanskyi D. Skanseny Ukrainy / D. Kadnichanskyi // *Kraieznavstvo. Neohrafiia. Turyzm*. – 2010. – Kviten № 16 (645). – S. 3–8.

-
10. Katarhina T.I. Rozvytok systemy zberezhennia pamiatok istorii ta kultury u Velykobrytanii, SShA, Kanadi (1960–80-i rr.) : avtoref. dys. ... kand. istor. Nauk : 07.00.02 / Katarhina T.I. / NAN Ukrainy; In-t istorii Ukrainy. – K., 2001. – 20 s.
 11. Hoshko T. Misto yak prostir i chas / T. Hoshko // Lvivska hazeta. – 2005. – № 73 (639). – S. 7.
 12. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan «Kulturna polityka v Ukraini: priorityty, pryntsypy ta shliakhy realizatsii» : postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 2680-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – № 28. – S. 1172, st. 376.
 13. Pro zatverdzhennia Zahalnodержavnoi prohramy rozvytku malykh mist : zakon Ukrainy vid 4.03.2004 r. № 1580-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2004. – № 24. – S. 986, st. 332.

Надійшла / Paper received : 13.11.2021

Надрукована/Printed : 07.12.2021